

R. PLETINCKX

HALLENSIA

NOTITIËN
STUDIËN
AANTEKENINGEN
BEWIJSSTUKKEN

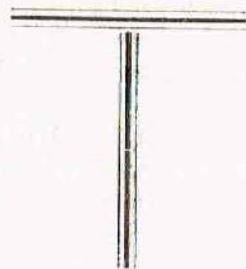
OVER DE STAD HALLE

door

M.-J. VAN DEN WEGHE

ZESDE REEKS

1. Jaak *Paul*, geboren te Lembeek in 1804. Als kind gestorven.
2. Jan-Baptist *Paul* van 1807. Pachter te Lembeek.
3. Jozef *Paul* van 1809. Pachter te Lembeek. Hij trouwt Maria-Elisabeth *Langhendries* te Lembeek, waarvan *Paulus Paul*, geboren in 1840 en overleden in 1845.
4. Maria-Philipina *Paul*, geboren te Lembeek den 21-2-1811. Zij trouwt, te Halle, *Fr. De Bue*, facteur, den 8 November 1842, zoon van Merten en Elisabeth Van Roy, kleinzoon van Frans-Jos. De Bue en Pieternele Vanderroost. (Zie *Hallensia V blz. 49*). Uit dit huwelijk sproten *Franciscus De Bue*, (1843) en *Jan-Gustaaf De Bue* (1847).
5. Maria-Francisca *Paul*, geboren te Lembeek den 3-6-1813. Zij huwt Xavier-Jozef Debusscher te Halle op 17 April 1839, zoon van Willem-Frans en Maria-Clara *Cuisenaire*, mulders te Virginal. Hij overleed te Halle den 31 December 1847.
6. Maria-Ludovica *Paul*, geboren te Lembeek den 22-2-1816. Zij trouwt Andreas-Jozef *Arnould* (uit Halle), den 14 Maart 1838. *Arnould* was ketelbuischer. Maria-Ludovica overleed te Halle op 4 November 1843.

III. Onderwijs - Muziek

In den ouden tijd waren de schoolmeesters tevens muzikanten en kosters, tooneelisten en poëten. Ook in Halle vonden wij vanaf 1378 verdienstelijke mannen, die zich ieverig op het onderwijs der jeugd hebben toegelegd, en in de oude documenten tevens als tooneeldichters en zelfs als componisten verschijnen. De baljuwsrekening over 1399 (n° 39512 der Rekenkamer in het Rijksarchief, te Brussel), behelst de volgende nota : « *Item so was ghegheven tot eenen speele, dat die scoelmeester met andere lieden speelden, van de verisenessen ons heren sdisendaghes in die paeschdaghen ; ghegheven bi bevelen van den balliu, meyere ende scepenen XII guld.* » In het boek van het Broederschap (Guldenboek), op de dekenij bewaard, leest men : « *Johannes Lucri, alias Wenne, rector solar in Hal, Anno Dⁿⁱ 1405,* » en in 1446-47 « *Maistre Guillaume, maistre de lescolle de Hal.* » Nog een andere Hallesche schoolmeester zit verdoken in de volgende woorden, getrokken uit de domeinsrekening, n° 9539, over 1375-76 « *Dou maistre des ecollez pour l'entrée de son chelier, qui fu Gillion de Wedam.* » Hij woonde dus in een huis met een keldertrap op de straat. (Zie daarover M.-J. Van den Weghe, *Hallensia III*, blz. 23). Ernest Matthieu, in *Souvenirs historiques sur la ville de Hal*, blz. 133, vertelt, dat het onderwijs te Halle zelfs in 1369 tamelijk goed was ingericht, en voegt er de bewijzen bij. Daarenboven haalt hij een feitje aan in betrek met de school van Halle, gebeurd in 1378. Hij trok de stof uit de baljuwsrekening over 1378-79. Ziehier : Een scholier had den stedelijken ontvanger van Halle bestolen en werd daarom door den baljuw, op den weg naar Edingen, bij den molen van Sinternelle, aangehouden en in het gevang gezet : maar de

schoolmeester was daarover niet tevreden, en beweerde, dat de student een geestelijke (clerchon) wezende, afhing van den pastoor en niet van het wereldlijk gezag. De baljuw gaf den scholier over aan den Bisschop van Kamerijk, doch ondertusschen was de moeder van den knaap, mits betaling van 15 frank (*XV francs franchoys valant 19 L. 10 s.*), tot een minnelijke schikking gekomen (*en composition*), waardoor de knaap weer aan den schoolmeester mocht besteld worden. Deze laatste, wiens naam niet vermeld wordt, kwam den jongen uit het gevang halen, leidde hem naar zijn school en gaf hem een zeer strenge berisping, in het bijzijn van den baljuw. Het ging er inderdaad erg toe: hij ontkleedde den jongen, bond hem vast en geeselde hem tot vier maal toe met een roede (*fu tout nus et loyés et par IIII fois batus de verges*). Het geschil tusschen den schoolmeester en den baljuw zou bovendien tot nieuwe verwickelingen zijn gekomen, ware de moeder niet tusschengekomen, om alles in orde te brengen.

Eigenaardig genoeg. Een oneenigheid tusschen de geestelijkheid en het civiel gezag voor schoolzaken, waar de ouders zelf het pleit winnen. En dat in de 14^e eeuw! Niets nieuw onder de zon!

Halle staat vooral bekend als een muziekstadje en die verdienste komt Halle, voor een zeer ruim deel toe, aan de bedevaart. De Hallenaren bezitten door overerving een wonder aanpassingsvermogen voor het levendige, het plezierige, het zwierige, voor de kunst van de muziek en de dramatiek. Zij bezitten een natuurlijk stijlbegrip alsook een artistiek geweten, indien ik zoo spreken mag. Hoe komt dat? Wie zal het ons met zekerheid zeggen? Het schijnt ons echter een vaste en onbetwistbare meening, dat die kunstvaardigheid, wat men ook zeggen moge, uit de kerk komt, die te Halle steeds gezond en volksch is geweest en tevens smaakvol en kunstkeurig.

De oorkonden leeren ons dat de Onze-Lieve Vrouwkapel van Halle, vanaf de oudste tijden, een soort kunstschool was. Wie zal ons tegenspreken als wij beweren, dat vooral en bovenal de muziek de gemoedelijke kunst van het gehoor is, en dat muziek-hooren en veel muziek-hooren aanleiding geeft tot muziek-begrijpen, tot muziek-genieten, tot muziek-waardeeren?

Op pedagogisch gebied is muziek-hooren de basis van alle verdere ontwikkeling. Kinderen, die nooit of zelden muziek hoorden, missen vooral die geschiktheid tot het zingen-leeren die wij waarnemen bij de jeugd, die dagelijks hetzij kerkmuziek of waren 't maar enkel volksdeuntjes mochten beluisteren. Ten huidigen dage kan men bijna geen straat doorloopen of men geniet er van radio, en zulks heeft reeds een splinternieuwe generatie geschapen, die veel meer muzikaal is aangelegd dan vroeger. Dat hebben alle vlijtige opmerkers kunnen vaststellen en ook aangeteekend.

Hier willen wij niet herhalen wat we vroeger reeds hebben geschreven over de tooneelopvoeringen, zoo buiten als binnen de kerk, die vanaf de middeleeuwen regelmatig plaats grepen. Vandaag hebben wij het meer met onze dokzaal (1), die in alle onuitgegeven oorkonden een eereplaats bekleedt. Schier in elke rekening, in betrek met Halle, vermeldt men de een of andere uitgave voor feesten, benevens de ontelbare benoemingen van spelers, zangers, tenors en bassen, orgelisten, serpentisten en beiaardiers. Merken wij hier op, dat de verscheidene hoogstaande personen de kapel van Halle op prijs hebben gesteld, als centrum van muziek en kunst. Er bestaat een brief van 18 Februari 1552, waarbij *Maria van Hongarije* aan den heer *de Cormailon*, baljuw van Halle, den zanger *Jan Bauwens*, die in hare persoonlijke kapel bewijzen had gegeven van zijn muzikale begaafdheid, warm aanbeveelt, voor de plaats van kapelmeester te Halle. Het geldt wel de moeite dit stuk in 't oorspronkelijk Fransch hier over te drukken:

« Marie, par la grâce de Dieu, Roynne douaigiere d'Hongrie etc.

Très chier et bien amé.

Pour ce que nous entendons que la place de maistre des chants en l'église de Nostre-Dame en la ville de Hault est ou sera bientôt ouverte, ce que ce porteur Jehan Bauwens, lequel par cy-devant nous a servy de chantre de

(1) of oksaal, fr. jubé. Doxaal schijnt oorspronkelijk vorm te zijn, van het Latijn *doxale*.

nostre chapelle, par où nous tenons qu'il seroit qualifié audict estat, nous vous requirons que estans ouverte la dicte place, vous l'ayez en nostre faveur pour recommandé en icelle avant nul autre. En vous nous ferez plaisir.

A tant, très chier et bien amé, Nostre Seigneur soit garde de Vous.

De Bruxelles ce XVIII de fevrier 1552 ». (1)

Waarschijnlijk was Bauwens een kind van Halle. Onder de muzikanten van Keizer Karels kapel, in 1530, verschijnt *Jan Bauduin*. Wij vermoeden dat deze *Jan* niemand anders zal zijn dan *Jehan Bauwens*, want *Bauwens* is eigenlijk een samen-trekking van *Baudewijns* zoon en die familienaam verschijnt dikwijls te Halle, vooral in de 16^e en 17^e eeuwen en ook nog op onze dagen. Wij vinden er *Baudewin*, *Baudewijn*, *Baudouin*, *Boudewijn*, *Bonneuwijn*, *Bauwens* en *Bouwens*, wat allemaal hetzelfde is. In 1567 treffen wij er een *Laurens Boudewijn* aan, die gehuwd was met *Katrien Van Cotte*m; in 1594 een *Laurens Baudewijns* met zijn vrouw *Katrien Loeckx* en ook nog *Katrien Baudewijns* echtgenoot van *Fr. Bettens*, in 1607. Wellicht is *Pastoor-deken Bouwens* van Halle de zoon van den muzikant. Wij hopen over die bijzonderheid nog wel iets meer te ontdekken.

Hier laten wij een lijst volgen van verscheidene schoolmeesters, orgelisten, zangers, enz.

In 1428 werd door *Claes Arend* een huis verkocht in de *Fontbergstraat* (*Volpestraat*), aan den orgelist van Halle, die den naam draagt van *Jehan lorganiste*, waaruit wij besluiten mogen, dat er te Halle, in 1428, reeds een orgel in de kerk was. (2)

Pieter Haeck verschijnt in 1516. Hij wordt er *clercq* genaamd en elders *custere*. (3) Men merke op, dat de koster toen tevens het ambt van schoolmeester waarnamen. *Arnold de*

(1) Verzameling papieren van Maria van Hongarije (Rijksarchief).

(2) Rekening der Domeinen n° 9535.

(3) Over de familie Haeck verscheen reeds een genealogische schets in *Hallensia*, IV blz. 30.

Libbecq was orgelist te Halle in 1519. De naam wordt ook *Lebecq* geschreven. Zijn zoon staat bekend onder den naam van *Antonius lorganiste* (1538). De leden der familie *Coens*, wier geslachtsboom wij gedeeltelijk gaven in *Hallensia* I blz. 50 en volgende, waren langs moederlijke zijde afstammelingen van zekeren *Michiel Lebecq*, door zijn dochter *Joanna Lebecq*, die de echtgenoot was van *Lambert-Michiel Coens* en de grootmoeder van *Peter Coens*, vader van *Petrus*, kanunnik en scholaster aan de hoofdkerk van Antwerpen. *Petrus* is tevens de stichter van een studiebeurs, waarmede veel Hallesche kinderen hun weg gemaakt hebben, onder meer *Willem Schauwerinck*, pastoor van Beert, verders *Cornelius Van den Berghe*, pastoor van Evere, zijn broeder *Philips*, kapelaan te Halle en *Egied Haeck*, pastoor van Lembeek. (1) Zekere *Thomas* was scholaster te Halle in 1528. Hij verschijnt in 1530, als *bascontre*, onder den naam van *Thomas Wijnants*. *Jan Doem* was in 1531 beiaardier te Halle. Noemen wij nog *Steven van Hulst*, zanger in 1518. *Jan Haeck*, priester, was orgelist in 1549. (2) Op hem volgt *Maistre Pierre de Lockenberghe*, in 1554. Zie over die familie onze studie n° VI in *Hallensia* V, blz. 65. Rond denzelfden tijd wordt *Jacobus Merchant* aange-teekend als schoolmeester te Halle. In 1577 verschijnt *Jacques Bruneau*, *chantre haulcontre en l'église*. (3) Op 15 Juli 1582 werd *Niklaas Gilbode*, dokzaalzanger, in vervanging van *Jan Modaer*, met dezelfde wedde « *sauf et réserve, que pour le temps des troubles et sy longuement que l'église ne sera remise en ses biens*. (4) Daardoor vernemen wij nog een bijzonderheid, in betrek met het beleg der stad in 1580, en de droevige gevolgen

(1) Uit een geslachtsboom n° 1732 (archief der Hoogeschool van Leuven), Rijksarchief, Brussel. Zie tevens *Hallensia* I, blz. 50.

(2) Al die inlichtingen werden getrokken uit de baljuwsrekeningen, uit die der domeinen en uit de schepenboeken.

(3) Inventaire des acquits de la Chambre des Comptes de Lille n° 157 C.

(4) Schepenboek n° 3853.

er van voor de kerk van Halle.

Op 30 October 1586 werd de Franschman *Guillaume a Castro* benoemd tot scholaster te Halle. Zie hier de akte: « *Le pénultième jour du mois d'octobre 1586 reçu a Maistre descolle du pays de Compiègne trois muids bled l'an. Et 360 florins argent, avecq le louwaige de maison, a l'exemption de guet et de garde et de logement des soldats, permettant lesdis tenu d'instruire les enffans selon que appartient, et aprendre les corailles et executans d'icelle église, aussy jusques au nombre de douze povres pour riens. Doyant les enffans les festes et dimenches instruire et donner l'évangile et catéchisme et oultre ce aura de chascun enffant le traitement que le précédent maistre a heus. Présens comme mayeur Maccabeus Cleren et comme échevins Guillaume Van den Velde, Jan de Wérimont, Jacques Zuerendonc, Matthien langlele. Ayant promis venir endéans ung mois ou syx semaines.* » (1) Daaruit leeren wij dat zijn wedde 360 gulden beliep, waarbij nog drie mudden tarwe, de pacht van een huis, daarbij vrijstelling van wacht- en velddienst en van inlegering van soldaten, waaruit wij eveneens moeten besluiten, dat die schoolmeester-muzikant in hoog aanzien stond, want alleen zij die aan het hof van den heer verbonden waren werden ontslagen van logiest te verleenen aan de troepen. (2) Hij was verplicht de kinderen te onderwijzen alsook de koralen, de zangers in de kerk en twaalf arme kleinen. Des Zondags moest hij lessen geven in het Evangelie en den Catechismus waarvoor hij zou betaald worden op den voet van datgene, wat zijn voorganger had getrokken. In hetzelfde schepenboek vinden wij nog een akte van aanneming, ditmaal van een kapelmeester. De akte draagt den datum van 3 September 1594, en is voorzien van de eigen handteekening van den benoemden musicus, die, evenals de meeste schoolmeesters uit dien tijd, een wonderschoon schrift had. Aldus: « *Du 3 Sept. 1594, maistre Jacques le Maulgred, jeune homme à marier, natif de*

(1) Schepenboek n° 3854 fol. 113 v°.

(2) Lees daarover *Alex. Pinchart*. Archives des Arts, sciences et lettres. 1re série, tome II, 1863, p. 236.

Lesquin, emprès Lille, est convenu avecq ledit bailly et gens de loy de la ville de hal regardant lestat de maistre chantre de l'église et chapelle Nostre Dame à icelle ville, pour en icelluy estat estre prestement et exercer lesdis estat et estre subject aux heures, si comme matines, messe nostre Dame, grand messe, vespres, salut et aultrement, tout ostellement que de tout temps le maistre et chantre ont estez subjects, aussy d'enseigner les corailles, selon l'ordinaire et aux meismes gaiges que gaigne le maistre de chantres précédent. Ainsi de quinze jours à l'autre sept livres syx sols. Item de trois mois aultres que l'on appelle grands chambres septante huit sols. Et pour lescolle des corailles vingt-quatre livres l'an. Ayant le maistre Jacques sur les gaiges susdits promis s'acquitter dudit de voir bien et fidèlement. Présens Monsieur d'Ombre, bailly, Guillaume Van den Velde, Jan Vranckart, Gilles Planchon et Jan Van Bellinghen.

Jacques de Maulgred. »

Op 20 Februari 1595 werd de priester *Hubertus du four* (sire Hubert du four), door de heeren baljuw en wethouders van Halle, aangenomen als baszanger (bascontre en l'église). Zijn wedde wordt insgelijks vastgesteld: alle veertien dagen zes pond en zes stuivers, waarbij nog 78 stuivers elken trimester. Daarenboven was hij verplicht de vroegmis te lezen, tegen vijf pattars (oortjens) en 27 stuivers elk jaar. 's Anderdaags werd *Jaak Renier* (of Regnier), die reeds gedongen had naar de plaats van baszanger, benoemd in de plaats van *Joost van Langenhoven*. Hier onderstrepen wij het feit, dat er in de kapel van Halle nog al wat zangers moeten geweest zijn, vermits wij hier voor een zelfde jaar drie baszangers vinden. Ook Meester *Jan Frumal*, priester uit Rijsel, verkreeg den 29 Maart 1594 de betrekking van baszanger in de kapel van O.L. Vrouw te Halle. Hij was tevens belast met het celebreren der vroegmis. Hetzelfde jaar 1594 bekwam *Michiel De Greve* de benoeming van orgelblazer en den 8 April 1595 bekwam meester *Jan le Visseur*, priester, in aanmerking voor de plaats van *hautcontre* (hoogzanger of tenor). Meester *Jan Frumal*, zooeven vermeld, moet op dit oogenblik in beschikbaarheid geweest zijn, want *Jan le Visseur* werd aangesteld als vroegmislezer.

In het schepenboek over 1596 ontdekken wij een nota in

betrek met de school, nl. de volgende : « *trois parties d'une maison, héritage où présentement réside Corneille Van Bellinghen, en la Volpestraete, tenant à icelle rue de Ironcq, à la veuve Ghossin de Vos, à la veuve Jean de Bast et par derrière à l'éritage de lescolle de hal.* » Dat schijnt te bewijzen dat de school van Halle in 1596 reeds in de Volpestraat was gelegen, wellicht op den hoek van de huidige Beestenmarkt, bij het zoogenaamd *hôtel de Frezin en la rue S^{te}. Catherine tenant d'un costé à lescolle des enfants de la dicte ville de hal* (Baljuwsrekening n° 1122). (1)

Jan Huwaert was op 26 Februari 1596 orgelist te Halle. Zijn echtgenoot heette *Anna Van den Steen*. Op 17 Maart van hetzelfde jaar werd Meester *Jacob du Rieux* aangenomen als haultconter. Hij was afkomstig uit Dowaaï (2). Den 19 September 1596 werd Sire *Mattheus Tassin*, priester, als *chantré quotidianiste* aangenomen. *Jacob Maulgred*, in 1594 tot kapelmeester benoemd, moet in 1597 of wel reeds overleden of minstens ontslaggever zijn geweest, want hij werd op 27 Augustus van dit jaar vervangen door Meester *Marcus de Vio*, uit Duinkerke. Het schepenboek over 1597 vermeldt nog *Pieter Rimbault*, al zanger en klokkluder in de kerk van Halle, en op 22 December van hetzelfde jaar bemerkten wij nog de benoeming van Sire *Jan Vivort* als hoogzanger.

De kapelmeester van Gent, Meester *Niklaas Gilbode* kwam in December 1598 in dezelfde hoedanigheid naar Halle. Hij verkreeg een jaarwedde die gelijk stond met die van *Jacob de Maulgred*, maar niets werd voorzien voor huishuur, vermits hij beschikte over een woning *in natura*, nl. over « *une maison pour y résider de celles que ladicte église at dans la rue du château, où réside monsieur le doyen, la veuve pierre de Wambréchiez et la veuve Elisabeth dauwe* ». (3) Op 13 Februari 1599 werd

(1) Lees daarover nog *J. Possoz. A travers les rues de Hal. Gedenkschriften Halle 1931, blz. 164.*

(2) Al die nota's werden getrokken uit de schepenboeken.

(3) Schepenboek, n° 3856, fol. 57.

Jan Maulgred, broeder van Jacob, aanvaard als kapelmeester met een wedde als die van zijn broeder zaliger. (1) De schoolmeester van Halle, *Pieter Wijnants* wordt als burger aangenomen den 21 April 1600. Den 23 Juni 1600 namen de heeren van het stadsbestuur een koorknaap aan. Ziehier de tekst : « *Les gens de loy tous en nombre ont accepté à coral pierre de gly, fils Nicolas et de Catherine duchesne demorant à fosse près chastelet, de 12 à 13 ans d'aige, et ce pour ung an seulement, à charge de le nourrir par ladicte église, de luy donner une robe et ung soupply. Il devra estre entretenu d'accoutrement et aultrement pour réparer. En l'instance les gens de loy ont convenu avecq Adrien desprenz de le nourrir ung an entier commençans céjourd'huy parmi luy donnant quarante florins et ung florin apprendre son mestier de cousturier* ». (2)

Wij lezen in de belangrijke studie van den heer Possoz, getiteld *La Bienfaisance à Hal*, dat onze voorouders der 16e en 17e eeuwen veel zorg droegen voor de opleiding der jeugd, dat zij een school openden en zelfs kleederen schonken aan de arme kinderen, dat de overheid de netheid onder de leerlingen op hoogen prijs stelde en er belang aan hechtte, dat zij ook een ambacht leerden. (3) Zooeven gaven wij een nieuw bewijs, dat het werkelijk zoo was : een koorknaap uit Fosses, die waarschijnlijk om zijn mooie stem onderhouden werd door de Kerk van Halle, en daarenboven in de gelegenheid werd gesteld bij den kleermaker *Adrien Deprez* den stiel te leeren. Den 25 October 1600 werd de baszanger *Philip Amowy* (uit Rijsel) door de schepenen van Halle voor het hoogzaal aangenomen, (4) en eenige dagen daarna, den 13 November werd meester *Jacob Brunéau*, geboortig uit Luik, en 28 jaar oud, tot tenor aanvaard. (5)

(1) Schepenboek n° 3856, fol. 70.

(2) Schepenboek, n° 3856, fol. 123vo.

(3) Gedenkschriften Oudh. Kring n° 11, blz. 169.

(4) Schepenboek, n° 3856, fol. 132vo.

(5) Schepenboek, n° 3856, fol. 135.

Nooit werden meer zangers en muzikanten den dienste der kerk van Halle gesteld dan in die jaren. Wij merken er werkelijk den invloed van Albrecht en Isabella, die hier een paar jaar te voren hun devotie aan O. L. Vrouw van Halle gebracht hadden, en zienlijk veel over hadden voor bedevaart en stad. Den 25 Mei 1601 werd alweer een baszanger in dienst genomen, te weten *Clemens Gillet*, 21 jaar oud en geboren te Beaumont.

Men zal ons wellicht afvragen hoe het komt, dat meestal die zangers en koorknepen Walen waren. Inderdaad, zij komen uit Luik, Rijsel, Beaumont, Dowaaï, Fosses enz. Men mag hier niet vergeten, dat Halle, zoowel op bestuurlijk als op kerkelijk gebied, onder het beheer van Henegouw stond. Overigens was het in die tijden een gewoonte, die oprecht prijzenswaardig was, namelijk deze, waarbij de ouders veelal hun kinderen uitwisselden, om ze aldus de tweede taal te leeren spreken. De Hallenaars zonden hun kinderen b. v. naar Bergen, Nijvel, Zinnik, enz., waar zij Fransch leerden, terwijl de Waalsche kinderen naar Halle kwamen wonen om zich in het gebruikelijk Vlaamsch te oefenen. Daaruit moeten wij leeren, dat onze voorouders, op taalgebied, veel verstandiger waren dan wij. Walen en Vlamingen voedden nooit geen haat tegenover elkander om reden van de verscheidenheid van taal. Dat alles heeft den meest voordeelligen weerklank gehad op de eenheid en de welvaart in ons Vaderland. Onze hedendaagsche kleinzielige menschen hebben daar helaas ! dikwijls geen benul meer van.

Op 12 October 1601 werden nogmaals twee koorknepen, nl. *Jan Oppens* en *Simon Anselme*, beiden Luikenaars, te Halle aangenomen. Zij werden ten huize van Meester *Jan de Malri*, kapelmeester te Halle, in den kost gesteld, mits honderd gulden jaarlijks voor de twee. Priester *Geeraard Hallebaye*, die den 6 September 1601 naar Halle kwam wonen, als zanger, draagt op zijn beurt een naam met een Luiksch kleurtje. Hij teekende *D. Gerardus Hallebaye*, en *Philips Amoy*, die den 20 Mei een plaats van baszanger kwam bekleeden, was een geestelijke uit Zinnik. (1)

(1) Schepenboek, n° 3856, fol. 212.

Vaak werden te Halle priesters als zangers in dienst genomen, al waren zij reeds elders werkzaam geweest. Zoo lezen wij in het schepenboek op blz. 220 : « *Le 5 aoust 1602 maistre Thomas Collart, pbr, natif de Court-S^e-Etienne ayant été onze ans pasteur à Ophain a été reçu à chantre quotidianiste de l'église de Hal* ». Den 16 Aug. 1604 werd *Pieter Lecocq*, uit Kamerijk, die zich in het zingen geoefend had te Rijsel, als baszanger geïnstalleerd te Halle. (1) *Sire Quintinus de Froidmont*, priester en zanger ter kerke van Halle, in 1604 aldaar overleden, had drie wekelijksche missen gesticht voor de zielen van zijn ouders en voor zich zelf, mits een rente van 100 pond op het hotel *de Zwaan*, te Halle in gezegd jaar verkocht. (2) Ook in 1604 werd de *tribouilleur*, *Hans Rimbault* tot burger van Halle voorgedragen. *Hans Rimbault* was gehuwd met *Agnes Soffie*, op 16 Mei 1600, te Halle, waarvan verscheidene kinderen geboren zijn te Halle. De familie Rimbault, waarschijnlijk van elders gekomen, vindt men te Halle niet meer na 1650. De naam schrijft soms *Rimboult* ook *Rimbaults* en zelfs een *Trimboult*. Wij vermoeden dat de *klokspeler* zelf zijn naam heeft gekregen tengevolge van zijn ambt.

In 1610 verschijnt Meester *Jacob du Saulchoit* als orgelist van Halle. Hij werd burger der stad op 11 Maart 1610, en was alhier in den echt getreden met *Ludovica Cauwe*, op 10 October 1606. Wij kennen hun vier kinderen, onder anderen *Michiel du Saulchoit* (1609) en *Remigius* (1614). Toen was Meester *Karel Eloy* een voornaam zanger te Halle. Hij was gehuwd met *Elisabeth Wets* en was vader van verscheidene kinderen, waaronder *Joanna*, die de echtgenootte werd van den goudsmid *Jacob Reynenburg*. *Karel Eloy* stierf in 1633. De familie heeft alvroeg onze stad verlaten. Meester *Boudewijn de Saint-Hubert* was reeds burger van Halle in 1627, droeg zijn bezit op aan zijn vrouw *Maria Michel* (5 Juni 1627) (3) en hertrouwde in 1628 met *Anna Borremans*. (4) *Baudewijn de Saint-Hubert* was

(1) Schepenboek, n° 3857, fol. 54.

(2) Zie nog M.-J. Van den Weghe, *Geschiedenis van Buizingen-Eyzingen*, blz. 148.

(3) Schepenboek, n° 3857, fol. 94.

(4) Zie *Hallensia* IV, voetnota blz. 112.

reeds kapelmeester alhier in 1614, en had voor zanger den geestelijke Sire Lodewijk Machtelt. (1) Den 20 Aug. 1615 werd priester Wouter De Bue burger alhier. Hij oefende het beroep uit van kapelaan en scholaster der stad. (2) Jan Figeys was scholaster in 1622 en nog in 1632. Zijn echtgenoot was Katrien Somers (huwelijk van 3 Nov. 1627). Wij kennen hun zeven kinderen, wier familienaam op allerlei wijzen gespeld worden: *Figet, Figez, Fighe, Figuet, Figue en Figé*. De geslachtsnaam bestaat hedendaags nog in Halle. Jan Tary was orgelist in 1632.

Als schoolmeester vinden wij in Halle Jan Ravissart in 1670. In 1683, den 4 Februari, wordt Thomas Le Lièvre, geboortig uit Gent, serpentist. Het serpent was een oud, thans in onbruik geraakt blaasinstrument, dat den vorm van een serpent had en meestal gebruikt werd bij kerkmuziek. Men vond ook *luytenisten, harpslagers*, enz., alsook *hoochconters, basconters en sanckmeesters*.

De familie Maetens en vooral Niklaas Maetens heeft te Halle kostbare diensten bewezen aan het onderwijs der jeugd. Wij vinden Niklaas vanaf 9 Sept. 1664. Hij overleed in 1693, en was de zoon van Niklaas Maetens, scholaster te Edingen. Zijn broeder Joost, die te Edingen zijn vader opvolgde, was een zeer behendige calligraaf, waarover wij reeds een studie schreven in de *Gedenkschriften van den Geschied- en Oudheidkundigen Kring, n° 1*. Firmin Blondeel wijdt aan Maetens een korte biografie (blz. 34 van zijn boekje) en noemt hem zelfs een dichter: « *pour avoir honoré de quelques vers et anagrammes les sieurs Bailly, maire et échevins* ». Wanneer men op 4 Oogst 1669 een smeekschrift stuurde naar den Paus, was het Maetens die het in Romeinsche letters in 't schoon schreef, waarvoor hij twee gulden acht stuivers ontving. Maar dit is zeker interessanter: Uit de kerkrekening over 1686: « *A Mre Nicolas Maetens, écolâtre, pour une année de ses gages à cause que les enfans qu'il enseigne honorent avec les flambeaux*

(1) Schepenboek, n° 3858, fol. 294.

(2) Schepenboek, n° 3859, fol. 85vo.

et cymbales le Sr Sacrement tous les dimanches et jeudys à la messe et au salut, dont il a soing particulier et à charge de mener lesdis enfans toutes les festes et dimanches à l'église paroissiale, pour y entendre la messe et les dimanches au catéchisme. Icy pour Noël 1686. 9 raz. bled. »

Hier moeten wij den befaamden Musicus Jacob Willems tuschenlasschen, die ons bijna ontsnapte. Hij werd te Halle geboren den 2 Mei 1601. Zijn vader heette Jan en zijn moeder Katrien Maffié. De echtgenooten waren te Halle gehuwd den 8 Juni 1599. (1) Op de lijst der muzikale werken in de Sixtijsche Kapel te Rome bewaard, vindt men *Premitice-Mariana divœ Virgini Jacobi Willems Hallensis*. Jacob Willems werd kapelmeester te Brugge en gaf er om gezondheidsredenen zijn ontslag. In de kerk der Recollecten ziet men thans nog een blauwen grafsteen, onder denwelken Jaak Willems met zijn vader en zijn moeder begraven liggen. Dit grafschrift werd gepubliceerd in *Histoire de la ville de Hal* van L. Everaert, alsook in het nummer 29 van het Parochieblad 1909. Jacob overleed te Halle den 20 October 1645; zijn vader stierf er den 25 Januari 1646 en zijn moeder den 1 December 1653. (2)

Ten jare 1660 was Niklaas Corbisier (of Le Corbisier) kapelmeester te Halle. Hij was vroeger koorknaap geweest in de kapel van de Aartshertogin Isabella. In het achief van het Koninkrijk berust een oorkonde in betrek met dien muzikant. Ziehier: « *Remonstre bien humblement Nicolas le Corbisier qu'il a servi sept ans d'enfant de cœur de la S. Infante (de glorieuse mémoire) et continue encore à servir S. A. S. de jouer de la lyre italienne et pour estre maintenant maistre de chant à N. D. de Halle, voudroit volontiers se faire d'église, et ne pouvant aller aux ordres, à faute d'un titre de bénéfice, il supplie bien humblement S. A. à luy faire mercède d'une des prébendes de Béthune présentement vacquantes, avecq laquelle*

(1) Uit de kerkregisters.

(2) Willems is er overigens niet alleen om te bewijzen, dat de muziek voor alsdan ook te Halle een hoogen bloei kende.

il puisse accomplir sa bonne volonté, il sera tenu de prier pour la conservation de S. A. S ». Helaas het document draagt geen datum.

De familienaam *Corbisier*, *Corbesier*, *Corbisi*, *Corbesy*, enz., is te Halle nogal verspreid. Echter denken wij niet dat onze kapelmeester alhier geboren is. Wij vinden wel een zekeren *Niklaas Corbisier*, die te Halle trouwde met *Elisabet De Boeck*, nl. op 31 Januari 1638, doch het stuk hierboven overgedrukt geeft redenen om te gelooven, dat de kapelmeester jonggezel moet gebleven zijn.

Niklaas Maetens, die in 1693 overleden was, werd op 15 Mei van gemeld jaar, als schoolmeester (*escolatre*) te Halle, vervangen door *Jan Boulengier*. De naam wordt op verscheidene wijzen geschreven: *Boulangier*, *Boulenger*, *Boulengeer*, *Bolanger*, *Bollangier*, enz. Wij vinden de leden dier familie tot in 1660, doch onze schoolmeester schijnt niet te Halle geboren te zijn. Wellicht is dit geslacht herkomstig uit Lembeek, want de overgrootvader van den heer *Lodewijk Boulanger*, onze huidige bestuurder der Openbare Werken, was insgelijks een Lembeekenaar, nl. *Jan-Baptist*, die te Esschenbeek woonde met zijn vrouw *Maria Stevens*. Hun zoon *Jan-Augustijn Boulanger*, die in 1820 te Halle het licht zag en later boerde op *Veugeleer*, met zijn echtgenoot *Maria Gaudet*, had voor zoon de thans nog levende *Frans Boulanger*, alhier geboren den 11 October 1859, die met *Maria-Elisabet Wils* (uit Retie) in het huwelijk trad.

Jan Boulanger, de schoolmeester van 1693, was gehuwd met *Maria Bogaerts* (uit S^t. Kwintens-Lennik). Rond de jaren 1823-1831 was zekere *Jan-Baptist Boulenger* stadsekretaris te Halle. Deze was gehuwd met *Florentia Waingt*, waarvan verscheidene kinderen te Halle geboren zijn, waaronder *Joanna-Katrien Boulenger*, die de vrouw werd van *Jan-Baptist Van den Berghe*, uurwerkmaker.

Jan Boulangier vinden wij nog als schoolmeester te Halle in 1730. Hij overleed er in 1737 en schijnt zich nimmer te hebben beziggehouden met de dokzaal.

In 1720 verschijnt als kapelmeester te Halle de heer *Antoon Michel*, priester. Hij was tevens toondichter en schonk, voor zijn

afsterven, al zijn muzikale werken aan de kerk van Halle, waarvan de lijst thans nog bewaard wordt in het Kerkarchief. Zij bevat zeven missen, waaronder eene voor acht stemmen en acht speeltuigen, een twaalfstal mottetten voor verscheidene stemmen en ongeveer twintig voor solist, met begeleiding van speeltuigen. (1) De werken zelf werden tot heden toe niet teruggevonden. Mogelijks berusten zij nog in de papieren van een Hallesche familie.

Frans Van Diest verschijnt als schoolmeester vanaf 1752 en ook og in 1774. In 1792 verschijnt *Andreas Van Diest*.

Een geslacht, dat in deze studie een der voornaamste plaatsen verdient, is wel de familie *Pauwels*. Reeds in 1685 vindt men den naam van *Jan-Baptist Pauwels* onder de zangers, en in 1688 bekomt hij de plaats van orgelist. Toen de beiaardier *Jacob Neetens* overleed, werd *Pauwels* zijn opvolger. Hij was gehuwd in 1691 (te Halle) met *Clara Lahaye* te Halle geboren in 1661. Hun huwelijk werd ingezegend in de groote kapel *mogno sacello* en hun kroost bestond uit vier kinderen: a) *Jan-Baptist*, van 18 Juli 1694; b) *Jacob*, van 2 Sept. 1696; c) *Joachim*, van 15 Februari 1699 en d) *Elisabet*, van 12 April 1700. Het zoontje van *Jan-Baptist* was op achtjarigen ouderdom reeds zanger in de kerk, waarin hij bovendien geholpen werd door zijn broeder *Jacob*, die twee jaar jonger was. Vader *Pauwels* in 1716 overleden zijnde, bekwam geen enkel der kinderen de plaats van orgelist. Het was *Frans Gillot*, die het ambt overnam en na korte weken vervangen werd door *Cornelis Pierson*, die insgelijks maar weinig dienst deed en opgevolgd werd door *Adriaan-Hippolyte de Facq*, uit Nijvel, die zes en zestig jaar lang het kerkorgel bespeelde en te Halle stierf, den 13 Mei 1781, oud 91 jaar. Vader *Pauwels*, — we hebben 't gezien, — was tevens klokkespeler geweest en zijn zoon *Jan-Baptist* volgde hem in dezelfde bediening op. Deze stond bekend als een der beste beiaardiers van zijnen tijd, was tevens

(1) Zie Parochieblad van 16 April 1910. Artikel van L. Leclercq, pr.

een flinke violist en een geprezen orkestmeester. (1) Zijn echtgenoot was *Anna-Pieternelle Van den berghen*, welke hem tien kinderen schonk, waaronder *Jan-Baptist*, van 1726, die in het huwelijk trad met *Carolina-Ludovica Petre* en kinderloos stierf in 1762. Deze vrouw was reeds weduwe van *Max-François Steenberghe* en dochter van *Karel Petre* bij *Anna-Carolina de Vlaminck*. (2)

Jacob Pauwels, de tweede zoon van Vader Pauwels en *Clara Lahaye*, eerst zanger in de kerk en violist, leerde voor priester en ontving zijn eerste heilige wijding in 1718. Hij werd kapelaan der kerk van Halle en tevens kapelmeester, doch overleed vroegtijdig al in 1736. Zijn opvolger was Pater *Fr. Le Vilain*. (3)

Hier keeren wij terug tot het eigenlijke onderwijs. Uit hetgeen wij tot nog toe daarover vertelden, kan men het besluit trekken, dat er te Halle, minstens sedert het einde der XIVe eeuw, een inrichting van onderwijs voor de volksklasse bestond. Er was een tijd geweest dat alleen de priesters en eenige bevoorreedigen de grondbeginselen van zekere wetenschappen bezaten. Met Karel de Groote kwamen alhier en aldaar veel parochiescholen en ook kloosterscholen op, welke gedurende de gansche middeleeuwen onder de eene of andere benaming bleven bestaan.

Het gebrek aan boeken was een ernstig beletsel aan allen vooruitgang op onderwijsgebied. De uitvinding der drukkunst bracht inderdaad de leerboeken mee, die weldra talrijker en diensvolgens goedkooper waren. Vroeger moest de leeskunst geschieden bij middel van handschriften, die zeer zeldzaam waren. Zelfs na de invoering der drukkunst gebruikte men nog veelal oude gemeenterekeningen, familiepapieren, notarieele akten, enz., die de leerlingen van tehuis meebrachten om ze onder leiding van den meester te leeren lezen. Toen ik zelf een

(1) Albert Soubies. *Histoire de la Musique*. Paris 1900 p. 68.

(2) Zie M.-J. Van den Weghe. *Halleasia* IV, blz. 69. Familieboom Petre.

(3) Naar L. Leclercq. *Parochieblad* 1910, blz. 101, 108 en 109.

manneke van acht of negen jaar oud was, heb ik bij oude onkels en tanten zulke papieren gevonden, waarmee zij zelf in hun jeugd hadden leeren lezen, en 't is zelf daar dat ik vóór zestig jaar reeds, lust heb gekregen om die stukken te leeren ontcijferen.

Te Halle zag men alvroeg de gemeenteoverheid aan de schoolmeesters zedelijken en geldelijken steun verleenen, doch 't was voornamelijk de geestelijkheid die zich met onderwijszaken bemoeide. Bij de plakkaat van 31 Oogst 1608 bekrachtigden Albert en Isabella het decreet van het Concilie van Mechelen, waarin wordt erkend, dat het welzijn van den Staat grootendeels afhangt van de goede opvoeding en het onderricht der jeugd, en waarin de geestelijke evenals de burgerlijke overheid aangespoord worden om een dagschool of minstens een zondagsschool in te richten. Het bijwonen der zondagsschool was bovendien verplichtend: een allereerste toepassing van het principie *leerplicht*, dat eerst twee eeuwen en half later door den Belgischen Staat werd erkend en wettelijk gemaakt.

In ons land besteedt men van toen af zeer veel zorg aan het volksonderwijs, ja, veel meer dan in het verlichte Frankrijk, waar de beruchte *Jaan-Jaak Rousseau* een eeuw later nog durfde schrijven: « N'instruisez pas l'enfant du laboureur, il ne mérite pas d'être instruit. » *La Chalotais* schreef ongeveer hetzelfde in zijn *Essai d'éducation nationale* blz. 25-26 en *Voltaire* zelf keurde dat alles goed met de woorden: « Je vous remercie de proscrire l'étude chez les laboureurs. »

Dat de scholen van Halle in dien tijd ook precies geen modelscholen waren, naar de opvatting van vandaag geven wij graag toe. Men gebruikte voor de lessen het *Kruisken A. B. C.*, de *Christelijke Academie*, die menigmaal herdrukt werd, te Brugge, te Antwerpen, te Leuven, te Gent, te Yper, te Turnhout en elders, de *Waerachtige historie van Carolus Quintus*, de *historie van den Conincklijken Profeet David* en meer andere, ja genoeg om er een heel boek over te schrijven. Veel van die schoolboeken waren gedrukt in gotische letter of in letter gekend onder den naam van *Caractères de civilité*

omdat de boekjes over beleefdheid meestal in zulke karakters gedrukt waren.

De leerlingen, die eens die boeken doorworsteld hadden en eenigzins lezen konden, mochten dan ook de schrijfkunst aanvangen, op een vierkantige kas met openschuivend deksel, welke zij op de knieën legden. De jonge boeren en boerinetjes leerden vooral goed uit het hoofd rekenen. Uit een oud klasboek van *Meester Peene* schrijven wij een kluchtig vraagstuk over (1770) : « In een boomgaard staan 73 boomen. Elke boom heeft 17 takken. Op elken tak wonen 13 musschen. Elke musch heeft 6 jongen ; elk jong heeft 9 eieren. Hoeveel eieren zijn in dien boomgaard ? »

Bij het rekenen behoorde ook het stellen van rekeningen en facturen en het teekenen van mooie Romeinsche en andere cijfers, waarbij het leeren maken van jaarschriften.

Ook de schoolzaal was erg primitief evenals het gemeubelte : een maffe kamer, karig verlicht en verlucht met een stuk stoof in het midden, een twintigtal banken van een kleinen halven meter hoog, met vier of zes pooten, volgens de lengte, en een zwart bord van voren. De leertijd ging maar van Allerheiligen tot Paschen, vermits de zomermaanden besteed waren aan het veldwerk, hoewel er in sommige plaatsen pogingen werden aangewend om daarin verbetering te brengen. De schoolbehoeften werden door de leerlingen zelf meêgebracht, elk naar willekeur.

Het onderwijs was uitsluitend individueel. Beurtelings kwam elke leerling tweemaal per dag voor eenige minuten bij den zetel van den meester staan, om zijn les op te zeggen, terwijl al de andere aan zich zelven werden overgelaten, hun les spelden, eenige letters schreven of een pachtbrief ontcijferden. Tucht was er omtrent niet, zooals men wel denken kan.

De menschen van dien tijd hadden ook een ander denkbeeld over geleerdheid in geestesbeschaving dan heden ten dage. De hoofdzaak was Godsdienst, wat zeer veel heeft bijgebracht tot de levenswijsheid en de beschaving der bevolking.

Wij behooren niet tot diegenen, die alles bekniibelen wat

verouderd schijnt, enkel en alleen, omdat het niet meer naar de nieuwe mode is, om maar gedurig het moderne, het nieuwbakken op te hemelen. Op het gebied van onderwijs hebben wij veel verbeteringen weten invoeren ; doch vergeten wij niet dat alle tijden hun onvolmaaktheden hebben gehad, en dat er altijd leemten en ook overdrijvingen bestonden en zullen bestaan. Een welopgevoed man, een geletterde was voor een paar eeuwen een heel ander persoon dan thans. Onze huidige schoolprogramma's zijn vandaag helaas ! zoodanig overladen, dat geen enkel leerling ze meester wordt, noch op de volksschool, noch in de athenea, noch in de hoogeschool. De begrippen, half verteerd, liggen vaak verward in een ongevormd hoofd, en dienen dikwijls alleen om de aanstellerij, de pretentie en de opgeblazenheid aan te vuren, zonder wezenlijk voordeel voor het verstand en den wil. Al te vaak is het enkel een overtollige ballast van onverteerde, half begrepen denkbeelden, terwijl het allereerste, het onmisbare, het eigenlijk praktische ontoereikend blijven soms voor een heel leven. Onze scholen, vooral nu, zijn ware magazijnen van schoolwijsheid, kramen en bazaars van veelweterij, waarvan alles te koop is behalve gezond verstand. En wat erger is, vele dier halfgebakken, verdraaide kwasten gebruiken de vruchten hunner afstootende studiën, in een leven van kleinzielige berekening, en gelukken er nimmer in, de poort van het ware welzijn te ontsluiten. Oppervlakkigheid, onbeduidenheid en soms nog veel erger !

Opvoedkundigen en openbare besturen verdienen den grootsten lof voor hun pogen op het terrein van volkskultuur, maar altoos vallen zij terug in hetzelfde euvel : te veel ! Men leeft met volle teugen, zoo dat men er duizelig van wordt ; het is een tijd van uitbundigheid op alle gebied, voeding, plezier en geneuchten, en die ziekelijkheid heeft de onderwijsgestichten niet gespaard.

In vroegere tijden bestonden te Halle eigenlijk drie scholen, de *stadsschool*, de *meisjesschool van de Zusters van 't Gasthuis* en de *Latijnsche school*.

Over de eigenlijke stadsschool hebben wij reeds veel gezegd, want alles wat voorafgaat staat in betrek met de stads-

school, die tegelijk door de geestelijkheid en de wethouders ondersteund en beschermd werd. Toen waren de scholen immers nog geen politieke inrichtingen, en men verstond beter, dat het er eigenlijk op aankwam menschen te vormen voor een breed opgevat leven.

Het waren de zusters van Sint-Elooïsgasthuis, die de meisjesschool hielden. (1) In het archief van het Koninkrijk te Brussel (2) berust een Vlaamsch document dat bewijst hoe dringend de Hoogere Geestelijkheid die school zocht te bevoordeelen. Op den rug van het stuk lezen wij : « *Indulgentiæ, catechismo concessæ ab Illustrissimo Cameracensi* ». Van binnen staat den volgenden tekst : « *Gaspar Nemius door de gratie Godts en van den Heyligen Apostolischen Stoel, Aertsbisschop en Hertoch van Kamerijck, Prince van 't Heylich Rijk, Graeve van Cambresis enz.* ». Aen allen dewelcke dezen sien sullen groetenisse. On te vermeerderen de devotie der geloovighen tot de alderheyligste Maeghet, en om te vervoorderen de salichheit van hunne sielen door middel van de hemelsche schatten, soo is 't dat wij door onse gewoonlijcke Autoryteyt verleent en gegeven hebben en verleenen en geven bermhertichlijck in Onsen Heere veertich daeghen Aflaets dewelcke verdienen sullen elcken daegh, gedurende den tijdt van neghen jaer naestkomende de Meestersen ende schooldochterkens die leeren en komen ter schole van de dochters en andere van de stadt Halle van onsen diocese, soo wanneer sy godvruchtelijck voor den tegenwoordighen noot van H. Kercke vijf mael seggen of lesen sullen onse vaeder en weest gegroet of wel een de litanie van Onse Lieve Vrouwe van Lorette voor het beelt van O. L. Vrouwe gestelt in haer scholen. Gedaen te Camerijck onder onsen segel en onderteekeninghe van onsen secretaris den 29 Juny in 't jaar 1657. »

(1) Zie daarover nog J. Possez : « *La Bienfaisance à Hal* (Mémoires du Cercle hist. et archéol. de Hal 1936), alsook onze studie in *Hallenia V.* over Sint-Elooïshospitaal, waar verscheidene zusters-schoolmeesteressen met naam en toenaam genoemd worden.

(2) Arch. jésuitiques n° 49.

« was onderteekend
G. Nepven, secret » (1)

Wat de Latijnsche school betreft, zij bestond te Halle sinds vroegere tijden, doch in 1623 werd zij heringericht door de onlangs aangekomen Jezuïeten. Wij lezen immers (2) : « *La ville de Hal avoit auparavant quelques prêtres qui avoient enseigné les premières classes de la langue latine, mais estoit tout miné et tombé en décadence... Les pères sont venus s'y employans à l'instruction de la jeunesse, au catechisme et bonnes mœurs... Les sieurs Bailly, Mayeur et Echevins ont résolu de payer quatre cens florins, à condition que les pères enseignant les figures, grammaires et la syntaxe au moins avec deux maîtres : et si longtemps qu'il n'y avoit que sept ou huit pères trouveront moyen de les instruire suffisamment pour passer à Louvain ou à quelque autre université aux études de la Philosophie.* »

De paters-Jezuïeten kwamen zich te Halle vestigen op 1 Februari 1621, waar hun een woning werd gegeven door het Magistraat. Om hun school te kunnen openen kochten zij twee huizen in de straat die naar de Sollenbeemd liep. Het begin was kleintjes, doch weldra kwam de stad nog eens tusschen en betaalde een jaarlijksche bijdrage van 600 gulden. (3) Daarop volgden nog eenige giften vanwege *Deken Breeckmans*, die in de Jezuïeten-orde werd aangenomen, alsook *Margareta de Longin*, weduwe van den Spaanschen Luitenant Kolonel *Scribani* en van Juffrouw *Katrien de Lalaing*. In 1640 zochten de paters een nieuw klooster te bouwen en in 1650 prijkte het in volle glorie. Het is heden ten dage nog in volle wezen en dient voor gasthuis. De Latijnsche school der Jezuïeten van Halle was weldra gansch de streek door bekend. Twee harer leerlingen werden primus

(1) Onderaan op het document leest men : « Copie van den affaat gegeven door den Aertsbisschop van Camerijck tot vervoorderinghen van dese schole. »

(2) Archives jésuitiques Hal. Canton n° 47.

(3) Daarover schreven wij vroeger in Parochieblad 1918.

der hoogeschool van Leuven, eerstens *Frans-Jozef-Hubertus Baron de Secus*, geboren te Bergen in 1760, overleden in 1826, primus in 1778, en tweedens *Willem Van Cutsem*, geboren te St. Pieters-Leeuw, den 27 November 1749, primus in 1770. Zijn grafzerk bestaat nog te Leeuw. (1)

Er waren bij de Jezuïeten maar weinig leerlingen van de stad zelve; de meeste kwamen uit den omtrek en behoorden tot de welhebbende en zelfs adellijke familiën. In 1644 beliep het aantal studenten tot 150. De internen woonden niet in het college zelf, maar werden verdeeld in verscheidene huizen der stad. In 1773 afgeschaft door Paus Clemens XIV, werden de paters van Halle vervangen door eenige geestelijke leeraren, naar den wensch van Maria-Theresia, die het verdwijnen der Latijnsche school niet wilde. Die leeraren werden door de hoogeschool van Leuven aangesteld en kwamen alhier toe den 13 October 1773. Het waren *Henricus Petit*, Leuenaar, priester; *Andreas-Mattheus Baten*, uit Mol, insgelijks priester en *Jan-Baptist Davidts*, Leuenaar, diaken. Verders nog *Hendrik-Lodewijk Ghijsen*, uit Kerkom, priester en *Petrus Kilmorensis*, priester van Ierschen oorsprong. Zij werden eerst bij den heer Pastoor in logiest genomen en bewezen alzooveel dienst in de kerk. (2) Op dit oogenblik telde men zes leerlingen in de klas van rhetorika, vijf in de dichtersschool, twaalf in de spraakleer en zeventien in de figuren, hetzij een totaal van vier en vijftig. (3) De Latijnsche school verviel bepaaldelijk met den inval der Fransche troepen. Onder die vreemde bezetters schijnt

(1) Zie ons artikel in Parochieblad van 7. December 1918.

(2) In een register handelende over de Jezuïeten te Halle, op het Archief van het Koninkrijk bewaard leest men: « *La reine Marie-Thérèse désire qu'on continue le collège de Hal. M. Delecourt, conseiller du conseil de Hainaut, présentement à Hal, s'entendra avec les nouveaux professeurs, qui seront choisis parmi les sujets d'une conduite sage et modérée. Les professeurs doivent être présentés par Louvain.* »

(3) In hetzelfde register staat insgelijks te lezen: « *Il y aurait plus d'élèves, si la petite ville de Hal pouvait fournir des demeures suffisantes. Plusieurs se sont déjà présentés et se sont retirés ailleurs faute de trouver quelque maison convenable.* »

het onderwijs te Halle welhaast heel naar de vaantjes te zijn gegaan. Weinig, om niet te zeggen niets, werd in het archief aangeteekend over het onderricht der jeugd onder de Fransche Heerschappij.

Tijdens het Hollandsch bestuur was de toestand veel beter geworden. Bij Koninklijk besluit van 6 November 1816 werd de stad verplicht een behoorlijk lokaal en een woning ten dienste te stellen van den onderwijzer *Joris Zuyten*. Zijn jaarwedde werd bij besluit van 9 November 1817 vastgesteld op 200 gulden. De school was ingericht in de oude *sodaliteit*. 't is te zeggen in een afhankelijkheid van het oude jezuïetenklooster, waar tot vóór eenige jaren de brandweer van het pompierskorps bewaard werd, maar die onder de Fransche Overheersching veelal dienst had gedaan als danszaal. Het stadsbestuur eens verlost van Frankrijk, liet eenige veranderingen en menige verbetering aanbrengen aan het gebouw, om er toch een school van te maken, « *attendu que l'instruction de la jeunesse doit être préférée à la danse* » (sic).

Bij raadsbesluit van 26 Juni 1820 werden twee voortreffelijke maatregelen ingevoerd, ongetwijfeld door de bemoeiing en de medewerking van Holland: 1° de invoering van de *gelijktijdige mode*, waardoor de individueele mode uit de school van Halle verbannen werd; 2° de inrichting van een commissie van toezicht over het onderwijs in de stad, werden in die commissie benoemd de Burgemeester, de Pastoor, de heer van den Elsschen, eerste schepen, Simon-Jozef Gillet, notaris en I.-B. Baudewijns, vrederechter.

Op 9 December 1831 benoemde het gemeentebestuur den heer *August De Schrijver*, tot onderwijzer, in vervanging van den heer *Zuyten*, die bevorderd was tot hoofdonderwijzer aan de school van *Terarken*, te Brussel. L. Everaert vertelt, dat de gemeenteschool van Esschenbeek ingericht werd in 1834. De bron werd niet aangegeven. Naar de beslissing van den gemeenteraad van 19 Juli 1837, was het eigenlijk op dien dag, dat men de aanbesteding goedkeurde, gedaan den 13 derzelfde maand, voor het bouwen eener school te Esschenbeek, mits desom van 1750 frank. In 1838, den 30 Juni, ging het gemeente-

bestuur over tot de benoeming van een aantal kandidaten-onderwijzers, die zouden *toegelaten worden tot een prijskamp*, voor de plaats van schoolmeester te Halle. Enkel vier werden uitgekozen, om de vuurproef te doorstaan : *Philips De Cock, Simon D'Hainaut, J. J. Slagmuylders en Michel Met*, die reeds dienst had gedaan in een kleine school op den Sollembeemd. De drie laatsten alleen boden zich aan, en de heer *Pieterz*, een Hollandsche pedagoog, welbekend in de onderwijswereld, bijgestaan door den heer *Destrooper*, een Brusselschen hoofd-onderwijzer, namen de examens af, in de tegenwoordigheid van gansch het Hallesch Gemeentebestuur. Ziehier het verslag van de jury : « *Considérant que les trois seuls candidats qui se sont présentés au concours : MM. Michel Met, Slagmuylders et Vereecken Josse ont été reconnus par MM. les juges susdits ainsi que par les Membres du conseil présente, fort peu instruits, surtout dans les branches les plus nécessaires de l'instruction, et qu'aucun d'eux n'a fait preuve de posséder les capacités nécessaires, pour remplir convenablement la place d'instituteur, dans une localité aussi conséquente que cette ville* »... werd geen van de drie benoemd. Daarom besloot men nieuwe voetstappen aan te wenden, om toch een bevoegd schoolmeester te vinden. Eerst waren er vier en dertig aanvragers, doch de meesten waren vreemd aan de streek en velen onder hen hadden nog nooit geen klas geleiden. Eindelijk ging men over tot het eenvoudigste en wellicht beste middel. Te Halle leefden eigenlijk twee onderwijzers die zich met het volksonderwijs onledig hielden, hoewel in gansch vrije inrichtingen, nl. de heeren *J.-B. Hinssen* (hij kwam uit Assche) en *F. Van der Stock* (Mechelaar). De schepen *van Volsem* en het gemeenteraadslid *Lindemans* zouden de scholen van die beide heeren bezoeken, en getuigenis geven van wat zij er gehoord en gezien hadden. De heer *Hinssen* bekwam zes stemmen en werd benoemd, mits voorwaarde, dat hij in zijn school niet meer dan dertig pensionnaires zou aannemen (datum 20 April 1839). Zijn inrichting was immers tot nog toe een kost-

school geweest. Verder vertellen wij meer over die school. (1)

Een eerste schoolwet op het Lager Onderwijs bracht in 1842 alom de scholen op den weg van vooruitgang. Op dit oogenblik vond men te Halle de volgende scholen : 1° de school van den heer *Hinssen*, die tevens een kostschool was en doorging als gemeenteschool ; 2° de school van den heer *Niklaas Wouters*, die eigenlijk te Esschenbeek was ingericht en een gemeenteschool was ; 3° de school van den heer *Philips Marcelis* te Breedhout ; 4° de meisjesschool der Zusters van de Vereeniging van het H. Hart ; 5° de school der Paters Conventueelen, in de Volpestraat.

Een woordje over elk dier scholen. Mijnheer *Hinssen* hield zijn school in de oude sodaliteit, achter de kerk. In een brief van 18 Maart 1843, heden nog op het gemeentelijk archief bewaard, klaagt hij diep over den erbarmelijken toestand van het lokaal en de ontoereikendheid der woning. Al zijn kamers worden gebruikt voor den dienst der eigenlijke school, die tevens pensionnaat is. Vijftig personen moeten plaats nemen in een eetzaal, die er maar dertig kan bevatten. De eenige kamer van den onderwijzer dient tevens tot spreekkamer, eetzaal en muziekzaal. De zolder, die niet gelegd is, moet dienen voor droogplaats voor het linnen van dertig kostgangers. Er bestaat een klein kelderken totaal onvoldoend, bij zoover dat de heer *Hinssen* zijn aardappels moet verbergen op de speelplaats der kinderen, in opgemaakte graven, zooals zulks op de pachthoven gebeurt. Daarom bidt hij het gemeentebestuur hem een zeker hulpgeld te verleen, om de huur te helpen betalen van het huis nevens het zijne, dat nu precies verlaten wordt, door den eigenaar, den heer notaris *Giblet*, en aldus dit tweede huis te kunnen benuttigen, en de school meer omvang te geven. Het gemeentebestuur, gunstig gestemd, erkent de

(1) De heer *Hinssen* (J.-B.) geboortig van Brussel (1807). Hij was gehuwd met *Elisabet Fausten*. Toen hij overleed, op 21 April 1863, leefde zijn vader nog, nl. *Mattheus Hinssen*, 86 jaar oud. De zoon van Jan-Baptist *Hinssen* was *Mattheus Jan-Baptist Victor*, die lang te Halle verbleef en zeer gunstig gekend was. Zijn vrouw was *Rosalie-Joanna Boulengier*, dochter van den heer secretaris.

klacht als zeer gegrond en geeft den onderwijzer 300 frank op het jaar.

De school van *Niklaas Wouters* te Esschenbeek telde in 1843 negen en negentig kinderen, die kosteloos onde. wijs ontvingen, waarvoor de meester 225 frank trekt.

De school van den heer *Marcelis* te Breedhout is alleen open gedurende de wintermaanden en telt 25 kinderen.

De school van de zusters, die reeds bestond vanaf 1816, teldt in 1843 negen en tachtig leerlingen, waarvoor zij jaarlijks 225 frank in ontvangst konden nemen. De hoofdonderwijzeres was Juffrouw *Maria Van den Schrieck*, tevens overste van het klooster onder den naam van zuster Magdalena. In latere tijden nam deze inrichting een zeer groote uitbreiding. (1)

De school der *Paters-Conventueelen* telde toen ongeveer 150 kostelooze leerlingen, waarvoor hun 400 frank werd uitbetaald.

Den 9 November 1843 worden de heer *Wouters* en Mejjuffrouw *Van den Schrieck* benoemd tot gemeenteonderwijzer en gemeenteonderwijzeres, en tevens werden de beide scholen van de *Conventueelen* en deze van *Breedhout* door de stad aangenomen. Het volgend jaar worden de hulpgelden voor het onderricht der arme kinderen aan de *EE. Paters* onttrokken en ziet de heer *Hinssen* zich aangesteld om het onderwijs aan diezelfde leerlingen te verstrekken.

Dientengevolge verkreeg *M. Hinssen*, in 1844 drie hulp-
onderwijzers, nl :

- a) de heer *Karel Brancart*, geboren te Sinternelle, 26 jaar oud.
- b) de heer *August Borré*, 22 jaar, geboren te Putte.
- c) de heer *Pieter-Armand Menschaert*, 34 jaar, uit Steenhuize-Wijnhuize.

In een beraadslaging van den gemeenteraad, in datum van 17 Augustus 1844 vonden wij de uitgaven der gemeente (stad) voor het onderwijs in de verschillende scholen. Aldus :

(1) Wie over die school meer wil weten raadplege *J. Possoz*. Notice historique. Cercle hist. VI. p. 415.

M. Hinssen	921.56 frank	} 2528,02
M. Wouters	478.50 frank	
M. Marcelis	100 frank	
Mej. Van den Schrieck	477 frank	
EE. Paters Conventueelen	400.96 frank	} totaal
Prijzen voor de Zondagscholen	150 frank.	

Voor het schooljaar 1844-1845 was het aantal niet betalende leerlingen beraamd op 397, 't is te zeggen 216 jongens en 181 meisjes onderverdeeld tusschen de verschillende scholen, zooals volgt :

- M. Hinssen 118 jongens mits 1000 fr. hulpgeld.
- M. Wouters 74 jongens en 65 meisjes, mits 275 frank.
- De Zusters 90 meisjes waarvoor 540 fr.
- Ph. Marcelis 25 jongens en 25 meisjes voor 200 fr.

Het bureel van Weldadigheid betaalde voor zijn aandeel 800 frank,

Nog geen 400 leerlingen in al de scholen van Halle ! Naar ons bescheiden oordeel waren er meer kinderen die op straat liepen dan schoolkinderen !

De stadsschool (gemeentelijke) van den heer *Hinssen* telde dus vier onderwijzers. Op 24 Maart 1846-1847 waren er 512 arme kinderen. In December 1844 stemt het stadsbestuur een krediet van 650 frank voor het inrichten eener spelwerk-school, omdat het aantal arme menschen te Halle zoo groot wordt. Ik lees in den tekst der beraadslaging diesaangaande dat die voornamste nijverheid alhier vroeger buitengewoon uitgebreid was geweest, vooral vóór de Fransche Revolutie, wanneer zij zoo goed als gevallen was, ten gevolge van het invoeren der Engelsche tulle.

Het register der raadsbeslissingen 1823-1842 bevat een schoolverordening van December 1831, die 36 artikelen behelst. Bij het lezen van dit reglement moet men toegeven, dat de gemeenteraad van Halle jaarlijk een hooge dunk had van zijn zware plichten tegenover de opvoedings- en onderwijskwestie. Er bestond reeds een jaarlijksche prijsuitdeeling voor de leerlingen. Maandelijks moest de onderwijzer een verslag uitbrengen over den toestand der school, het binnenkomen en

verlaten der school en den eersten Maandag van elke maand door de gemeenteraadsleden op het stadhuis besproken. De school werd regelmatig bezocht door de gemeenteoverheid. De Burgemeester alleen gaf de schriftelijke toelating om in de school aangenomen te worden of dezelve te verlaten. De school was bestemd voor de leerlingen van vijf tot twaalf jaar. Al de schoolkinderen waren verplicht des zondags de catechismusles in de kerk te volgen. De ouders, die hulp ontvaagen van het Weldadigheidsbureel waren gebonden hun kinderen vanaf vijfjarigen ouderdom ter school te zenden. Die op dit gebied niet in regel zou zijn, kon zijn ondersteuning geweigerd worden.

De klassen begonnen 's voormiddags om 11 uren en duurden tot 's noens. In den namiddag duurde de klas van één uur tot twee. Een dag der week was uitsluitend gewijd aan de godsdienstlessen. Het verlot liep van 1 tot 15 September.

Ten hoogste zestig leerlingen werden kosteloos tot het onderricht aangenomen. Betalende schoolkinderen hadden meer klasuren, nl. van half negen tot half elf, in den voormiddag en na den noen van twee tot vier. De avondschool duurde van vier u. tot zes. Het programma bevatte lezen, het vormen van woorden, het schrijven, de vier hoofdbewerkingen van het rekenen, een weinig aardrijkskunde en eenige feiten der vaderlandsche geschiedenis, wat voorname regels van de rekenkunde in het tiendeelig en metriek stelsel, de heilige geschiedenis van Fleury, het opstellen van eenvoudige brieven en wat Vlaamsche spraakleer. Eindelijk leerde men ook een weinigken Fransch, doch enkel mondelings (spreken en lezen).

Alle boeken — doch 't waren er maar weinig —, moesten door den gemeenteraad worden onderzocht en goedgekeurd. De ouders der leerlingen, die schoolgeld te betalen hadden, waren er van af met zestig centen op 't jaar voor de dagschool en zeven en veertig centen voor de avondklas.

Dit schoolreglement, waarvan wij hier de voornaamste punten opgaven staat in het register overgeschreven en onderteekend door den Burgemeester *Jaak Carlier* en den Sekretaris *Jan-Baptist Boulengier*.

Wellicht zal men zich afvragen hoe het kwam dat de

zoogezegde arme kinderen maar gedurende twee uren per dag onderricht ontvingen, terwijl deze van meer welstellende ouders er tweemaal zooveel mochten genieten. Het antwoord is heel eenvoudig, hoewel niet redelijk. Men moet immers rekening houden met den tijd. De maatschappelijke afstand tusschen de verscheidene volksklassen was toen merkelyk grooter dan vandaag. Men herinnere zich, dat de arme kinderen in die jaren meestendeels nog triestige troetels waren. De jongens moesten hun ouders helpen bij den veldarbeid, en de meisjes zagen zich verplicht op het spinnewiel spoelen te maken, waarmee de moeders dikwijls het stevige linnen moesten weven, om op het einde der maand haar *stuk* in te dragen, bij den eenen of anderen handelaar, waarvoor zij eenige karige penningen in ontvangst mocht nemen. Het kantskussen ook moest helpen bijdragen in het huishouden door het aanbrenge van een weinig sollekens, terwijl de jongens, al hadden zij dikwijls nog hun eerste communie niet gedaan, de koeien gingen hoeden bij den naburigen boer. Het was een ellendige tijd en wellicht nog het meest voor de minbedeelde jeugd, die zich effenaf verwaarloosd voelde en onvermijdelijk opgroeien moest in de mediocriteit.

De Kantschool (spellewerk), die in 1844 tot stand was gekomen en waar de meisjes den stiel konden leeren, nam korts daarop een nog al belangrijke uitbreiding, ten gevolge der nare tijden van 1847 tot 1849 en de mislukking van den aardappeloogst. Men noemt de kantschool van *Maria Steen* (Cuvelier), die op 24 Juli 1847 van stadswege een hulpgeld bekwam van dertig frank en vijf en negentig centimen ! In 1849 had *Juffrouw Van Rossum* nog een tweede hulpgeld zoeken te bekomen, zegge 50 frank per kwartaal, op voorwaarde nochtans dat zij veertig leerlingen in haar school zou hebben. De eerste drie maanden zouden de leerlingen niets verdienen, de volgende drie maanden negen centiemen daags, gedurende den derden trimester dertien centiemen, en binst het laatste kwartaal achttien centiemen ! Binst de volgende jaren zou *Juffrouw Van*

Rossum, de kinderen betalen naar gelang hunne bekwaamheid.

Om een denkbeeld te geven van de finantieële zijde van het onderwijsvraagstuk te Halle, zullen wij hier overschrijven, dat in 1849 de inkomsten der gemeente voor het onderhoud der scholen, beliep tot 4236.97 frank. De uitgaven waren bepaald op 4212.67 frank. Er bleef ons een overschotje van 24.30 frank. Het is ook in dezen tijd dat een eerste voorstel gedaan werd tot het oprichten eener middelbare school. In zitting van den gemeenteraad, datum 1 Juni 1850, werd een brief van den onderwijzer *Hinssen* afgelezen, waarin dit ontwerp werd verdedigd. Halle bezat een bevolking van 7274 inwoners, waarvoor noch college, noch atheneum bestond. De lagere school was niet in staat een meer volledig en uitgebreid onder-richt te bezorgen aan de studeerende jeugd van het Kanton, die zich elders moest gaan volmaken. *M. Hinssen* zelf werd als bestuurder aangesteld en de Staat, die juist de nieuwe wet op het Middelbaar Onderwijs kwam af te kondigen, schonk een jaarlijksch hulpgeld van vier duizend frank voor de middelbare school van Halle. Eerst werden de klassen ingericht in het oud lokaal, achter de kerk, doch men ondervond weldra dat de ruimte al te schaarsch was, en in zitting van 8 November 1853 werd het plan van een uitbreiding, opgemaakt door den provincialen bouwmeester *Spaak*, goedgekeurd. Tevens werd besloten voetstappen te doen tot het aankopen van drie perceelen hof toebehoorende aan het Bureel van Weldadigheid en liggende buiten de Sinte-Katlijnepoort, te zamen groot 24 aren 86 centjaren (N° 202, 203 en 204) rechts langs de Ste Katlijnepoort. Dit ontwerp werd niet uitgevoerd, doch de grond was aangekocht en moest dienen tot het rechtekken der provinciale baan van Halle op Leerbeek. De herinrichting der middelbare school bleef echter het voorwerp der gedurige zorgen van het gemeentebestuur, hoewel het nog aanliep tot in 1871 eer de nieuwe middelbare school met de kostschool op de zoogenaamde Parijsstraat, thans Aug. De Maeghtlaan in volle wezen was. In 1874 was de bestuurder *M. Hellebrandt*.

Op dit oogenblik bestonden er te Halle reeds scholen, die den naam droegen van bewaarscholen, onder meer die van

Juffrouw Cuvelier (Steen). In de gemengde scholen, zooals die van *Esschenbeek* en *Breedhout*, stelde het gemeentebestuur naaimteerensen aan. Zoo werd *Juffrouw Louisa Brisack* tot dien post benoemd, te *Esschenbeek* (zitting van 21 October 1871). Zij gaf haar ontslag in 1877 en werd den 11 September van gemeld jaar vervangen door *Josefina Cuvelier*.

In 1873 dacht de stadsoverheid er aan een teekenschool in te richten, die korts daarna tot stand kwam.

Onder de hulponderwijzers van den heer *Hinssen* noemen wij den heer *Alfons Le Brun*, gediplomeerd leerling der Normalschool te *Nijvel* (benoemd op 24 Juli 1849). Hij gaf korts daarop zijn ontslag. Verders was het *Karel-Lodewijk Denayer*, leerling-onderwijzer aan de Normalschool van *Lier*, reeds in dienst sedert *Paschen* 1849 en later bepaaldelijk benoemd, doch hij gaf ook zijn ontslag in 1851. De heer *Jan-Baptist Mertens* uit 's *Gravenwezel*, die eenigen tijd dienst had gedaan aan de arme jongensschool, in vervangning van zekeren heer *Borré*, gaf zijn ontslag in November 1848, benevens de heer *Leo-Corneel Cassiers*, die tot in den *Zomer* 1848 werkzaam was geweest in de betalende jongensschool. De zoon van den hoofdonderwijzer, de heer *Victor Hinssen* gediplomeerd leerling der Normalschool van *Nijvel* werd als hulponderwijzer benoemd in de school van zijn vader op 29 Mei 1847. Bij beslissing van den gemeenteraad in datum van 21 October 1851, werden tot hulponderwijzers benoemd de *H. Victor De Veen*, gediplomeerde van de Normalschool te *Lier* (hij was geboren te *Esschen*), alsook *Jan-Baptist Van den Broeck*, insgelijks gediplomeerd van *Lier* (geboortig van *Mechelen*). Zij vervingen respectievelijk *Karel-Lodewijk Denayer* en *Alfons Lebrun*. *Victor De Veen* bleef hier maar een enkel jaar, doch *Mijnheer Van den Broeck* werd in 1853 tot hoofdonderwijzer bevorderd. In 1855 verkreeg *Frans Paridaens*, een geboren *Hallenaar*, gediplomeerde van de Normalschool van *Nijvel*, zijn benoeming als hulponderwijzer, terwijl *Steven Imdtal*, geboortig van *Brussel*, oud-soldaat, vereerd met de *Leopoldsorde* voor bijzonderen militairen dienst aan het *Vaderland* in 1848, die sinds acht jaar de bediening van hulp-

onderwijzer nitoevende, bepaaldelijk benoemd werd in de gemeenteschool van Esschenbeek, waar een tweede klasse was ingericht..

Sinds jaren bestonden te Halle avond- en Zondagsscholen, die nimmer hulpelden hadden bekomen. De Z.E.H. De Wewé met zijn beide onderpastoors EE. HH. *Wandels* en *Timmermans* vroegen de tusschenkomst der stad voor die inrichtingen welke te zamen 350 jongelingen telden. In zitting van 3 Maart 1857 stond het Gemeentebestuur een hulpgeld toe van honderd frank ! In die jaren kwam ook het vraagstuk der weezekinders op het tapijt. Een gift van 10.000 frank door den heer *Theodoor*

Berghmans (Brussel) goedjonstig aan den arme van Halle geschonken, was een gelegenheid om het werk op touw te zetten (1). Tevens verbeterde men den toestand der arme bloedjes van het vrouwelijk geslacht door het inrichten van een school van kantwerksters, in een zaal van het hospitaal, op de *Sollenbeemd*, waar de vervaardigde kanten mochten verkocht worden ten bate van het hospitaal, mits een eerlijk dagloon ten voordeele der leerlingen (Beraadslaging van 15 April 1856).

Eerst in 1860 was er ernstig spraak van een bewaarschool. Den 14 April van gezegd jaar werd de zaak beslist. De eerste inrichting zou 1800 frank kosten, waarin de stad zou tusschenkomen voor een derde deel, doch de Bestendige Deputatie beweerde dat deze uitgaven merkkelijk hooger waren beraamd en wel tot 3.000 frank zouden stijgen. In zitting van 29 Maart 1862 bepaalde het Gemeentebestuur zijn tusschenkomst op duizend frank. In December daaropvolgend werd de inrichting gestemd. Die school telde een hoofdonderwijzeres en twee hulp-
onderwijzeressen en nam als basis voor het onderricht de methode van het zoogezegd *Froebelstelsel*, gekend onder den naam van *Kindertuin*. Er bestond seffens een comité van toezicht, en de school werd ingericht in de lokalen der EE. Paters-
Conventuëelen, in de *Korte Vestenstraat*. Toen in de nacht

(1) Die volledig wil ingelicht zijn over het Weezenhuis leze de studie van den heer J. Possoz, in Mémoires du cercle hist. et archéologique n° 11, blz. 258 en volgende.

van 13 op 14 Januari 1868, een zeer groot gedeelte van het klooster en de kerk der paters door een brandramp vernield werd, zag de stad zich genoodzaakt uit te zien naar andere scholen en een noodwoning voor de Conventuëelen. Die scholen waren tot nog toe door de stad gehuurd aan het klooster. De lagere gemeenteschool, bestuurd door den heer *Van den Broeck* werd tevens in die gebouwen gehouden : de ingangspoort bevond zich in de *Volpestraat*.

In 1870, echter, begon men in te zien, dat gezegde lokalen alleszins onvoldoende waren en niet de voorwaarden vereenigden door de gezondheidsleer en de opvoedkunde voorgeschreven, en het volgende jaar hield het gemeentebestuur zich ieverig bezig met het optrekken eener gansch nieuwe gemeenteschool in het kwartier der *Bergenstraat*. Zoo heette het, want de benaming *Leeuwenplein* bestond nog niet, hoewel het uitbouwen der openbare plaats reeds in zitting van 8 Augustus 1868 werd vastgesteld, alsmede het leggen van de nieuwe straten in dat kwartier.

Doch keeren wij voor een oogenblik terug tot eenige benoemingen van onderwijzers. Den 7 October 1862 bekam *Jan Willem Daneels*, geboren te Exel in 1843, gediplomeerd leerling der Normaalschool van Sint-Truiden, zijn aanstelling tot hulponderwijzer bij de school van den heer *Van den Broeck*, doch hij verliet Halle in 1863. Hetzelfde jaar gaf de heer *Wouters*, gemeenteonderwijzer te Esschenbeek, zijn ontslag. Hij telde 43 jaar dienst en werd door het stadsbestuur hartelijk bedankt en geluk gewenscht. Zijn opvolger was *Steven Imdtal*, hulponderwijzer.

Tevens werd de heer *Hubert Maes*, die sinds ongeveer tien jaar dienst deed als onderwijzer te Buizingen, op 7 November 1863, door het Gemeentebestuur van Halle, met algemeenschap van stemmen, tot hulponderwijzer benoemd, in vervanging van den heer *Daniels*. De heer *Maes*, die eigenlijk te Sint-Pieters-Leeuw geboren was, stichtte daarna zelf een betalende school in de *Volpestraat*, waarvan de ouderlingen vandaag nog weten te spreken.

Het volgende jaar (1864) waren weeral plaatsen van

onderwijzer te begeven in Halle, doch spijs alle aankondigingen in de gazetten van dien tijd, kwam geen enkel kandidaat zich aanbieden. De gemeenteraadsleden zagen daarin dat de oorzaak van die onverschilligheid der gediplomeerden om onderwijzer te worden in Halle, moest gezocht worden in de geringheid der wedde. Zij stelden daarom vast dat de nieuwbenoemden zouden 1000 frank per jaar trekken en twee jonge heeren boden zich aan: *Teofiel Denayer*, oud-leerling der normaalschool van Nijvel en *Desideer Kesteloot*, geboren te Veurne en insgelijks gediplomeerde van Nijvel. De heer Denayer, echter, liet weldra zijn postje staan en deed zich benoemen te Sint-Martens-Lennik. Werden nog benoemd den 18 April 1865 *Eduard Loix*, *Jan-Baptist Michaux*, beiden gediplomeerden van Lier. Loix werd ziek en moest vervangen worden door een tusschentijdige leerkracht, *Pieter-Jozef Leiber*, geboortig van Geel. (1846), gediplomeerde van Lier en die na het afsterven van den heer Loix (Juni 1827) bepaaldelijk benoemd werd. *Leopold Everaert*, geboortig van Brugge, die sinds een paar jaar te Halle werkzaam was, gaf in 1867 zijn ontslag en werd vervangen door *Hubert Melotte*, uit Zonhoven, gediplomeerde van Sint-Truiden, doch de heer Melotte verbleef hier maar één jaar en werd den 12 September 1868, op zijn beurt, vervangen door denzelfden heer *Leopold Everaert*, die Gooik had verlaten, waar hij ook een jaar dienst had gedaan.

De nieuwe gemeenteschool van Breedhout dagteekent ook uit dien tijd. Op 24 April 1869 werd tevens een landbouwkundige boekerij ingericht en de reeds bestaande scholen voor volwassenen, die steeds meer gezocht werden door de bevolking, werden verbeterd. Zelfs kwam er een avondschool tot stand in de gemeenteschool van Esschenbeek (16 Oct. 1869).

Onder de nieuwbenoemden onderwijzers van dit tijdstip noemen wij *J. E. Bouchery*, een Gentenaar, gediplomeerde leerling der Normaalschool dier stad, (datum 16 Dec. 1871). Ondertusschen was de titularis *M. Marcellis* der gemeenteschool van Breedhout op pensioen gesteld en vervangen door den heer *Leopold Everaert*. Het zijn deze heeren *Everaert* en

Bouchery, beiden onderwijzers alhier die hun vrije uren hebben benuttigd om een geschiedenis van Halle op te stellen, die een Vlaamsche en een Fransche uitgave beleefde en voor den tijd waarin ze werd geschreven, nog steeds een werk van waarde is gebleven. *M. Everaert* werd in de school van den heer *Van den Broeck* opgevolgd door den heer *Eugeen Cantillon* (26 October 1872).

Aan de meisjesschool werden benoemd Juffrouw *Elisabet Van den Broeck*, geboren te Herentals 1849, gediplomeerd aldaar en Juffrouw *Ursula Rampelbergh*, geboren te Beersel 1851 (ook van de Normaalschool van Herenthals. Op 19 Sept. 1874 werd Juffrouw *Helena Quintus* (uit Borgloon), gediplomeerd van Herentals, tot hulponderwijzeres benoemd aan de gemeenteschool n° 3. De heer *Bouchery*, verhuisd naar Antwerpen, werd vervangen door *Gustaaf Raemdonck* (uit Beltingen) gediplomeerd te *Carlsburg*, op zijn beurt opgevolgd door den heer *Teofiel Hallet* (uit Neerlinter), bij zitting van 6 Nov. 1875. Esschenbeek bezat sinds 1872 een hulponderwijzer. De eerste was *Karel Janssens* geboren te Baarle-Nassau, in 1853, gediplomeerd leerling van Lier. De heer *Corneel De Vugst* uit Sint Katelijne-Lombeek, die hulponderwijzer was geweest te Esschenbeek, werd vervangen door *Jan-Baptist Suys* (uit Galmaarden) in 1876. Zekere *Emiel De Baillu*, hulponderwijzer zag zijn plaats innemen, den 11 April 1876, door *August-Medard Bossaerts*. Hij was geboortig uit Brussel en gediplomeerd te Lier.

Mejuffrouw *Van den Broeck*, die ondertusschen *Mevrouw Verheyen* was geworden gaf haar ontslag als hoofdonderwijzeres aan de meisjesschool, en werd op 20 April 1878 vervangen door Juffrouw *Rampelbergh*. Een hulponderwijzeres werd 1 Juni 1878 aan de meisjesschool benoemd: het was *Jeanne-Cornelia Baltus*, gediplomeerd te Herentals. Op 21 Sept. 1878 kwam *Rosalia-Anna Simeons*, uit Alsenberg, gediplomeerd te Brugelette, haar vervoegen. Aldus bezat de meisjesschool drie leerkrachten. De heer *Dubois*, *Eduard-Jozef* (uit Retie), hulponderwijzer aan de jongensschool overleden zijnde, werd *Emiel Tusschaens* in zijn plaats aangesteld.

Dubois was een oud-leerling van de normaalschool te Lier. *Tusschaens* had zijn diploma gehaald in de normaalschool van Bergen. *Dubois* was in 1875 de opvolger geweest van zekeren heer *Victor Godeau*. De plaats van schoolhoofd te Breedhout werd op 3 October 1879 begeben aan den heer *Jan-Corneel De Pauw*, die reeds zijn beroep uitgeoefend had in de school van Esschenbeek. In laatstgenoemde school trad toen *Jozef-Hendrik Boffé* in functie. Hij was geboortig van Orsmaal en had zijn diploma te Gent behaald. Twee ontslaggevers, de heeren *Hallet* en *Bossaerts* werden niet onmiddellijk vervangen. Het Gemeentebestuur had in zitting van 31 October 1879 beslist, dat, ingezien de geringe bevolking der school n° 1, namelijk een vijftigtal leerlingen, het nutteloos was een derden hulponderwijzer aan te stellen. Te Esschenbeek was er zelfs een klasse zonder leerlingen.

De nieuwe schoolwet van 1879 had voor gevolg dat er een aantal vrije scholen werden in het leven geroepen, namelijk het Onze Lieve Vrouwesticht, een vrije jongensschool, een vrije meisjesschool bij de Zusters van de H.H. Harten, de kostschool aldaar en bovendien een vrije school te Breedhout en te Esschenbeek (uit de beraadslaging van 30 December 1880). In de zitting van 29 Januari 1881 werd het budget van het lager onderwijs verworpen, maar dit voor 1882 beliep tot 31.261,86 fr. voor het lager en tot 3364,54 fr. voor het bewaarschoolonderwijs.

Juffrouw Baltus, ondertusschen *Mevrouw Cantillon* geworden, die reeds sinds 1878 te Halle werkzaam was bekwam de benoeming van hulponderwijzeres aan de nieuwe gemeentelijke meisjesschool, in vervanging van *Juffrouw Cremers* (uit Geel) die haar ontslag had gegeven. Deze nieuwe school, waarvan het ontwerp reeds goedgekeurd was in zitting van 22 Juli 1876, werd opgetimmerd op de *Meiboom*. Het aandeel der stad in de onkosten werd beraamd op 38.542 frank.

Onder de wetgeving van 1879 werd nog benoemd de heer *Hannoset Frederik-Michel*, gediplomeerd te Sint-Rochus. Hij kwam te Esschenbeek den heer *Boffé* vervangen. Op 19

October 1883 werd de heer *Frans Martens*, leerling der normaalschool van Lier benoemd in de plaats van den heer *Van Tassel*, ontslaggever. *Juffrouw Julia Vervoort*, gediplomeerd te Brussel, werd bij beslissing van denzelfden datum benoemd. Zekere heer *Buyse* werd bij besluit van 1 Maart 1884 tot hulponderwijzer aangesteld.

De schoolwet van 1879, die het inrichten van bewaarscholen voorzag en aldus een gemeentelijke bewaarschool te Halle tot stand bracht, was van korten duur. Den 20 September 1884 werd de nieuwe schoolwet uitgevaardigd, die de centralisatiewet van 1879 den bodem insloeg. Het gemeentebestuur schafte de gemeentelijke bewaarschool af, en ging over tot de aanneming der vroegere bewaarschool bestuurd door de zusters der Barmhartigheid. In zitting van 27 Sept. 1884 werd de gemeenteschool van Breedhout opgegeven. Bij beslissing van 3 Oct. 1884 werden de beide gemeentescholen van het centrum, benevens die van Esschenbeek behouden. De vrije jongensschool van het centrum alsook de school van Breedhout en de meisjesschool der Zusters van de H.H. Harten werden aangenomen, alsook de meisjesschool van Esschenbeek.

Onder de wetgeving van 1879 bezat het Staatsbestuur om zoo te zeggen gansch het monopool op onderwijsgebied, doch in 1884 verkregen de gemeenten hun meer uitgebreide macht terug. Nu zullen de gemeenten zelf het aantal scholen en dit der onderwijzers bepalen; zij zullen de schoolverordeningen en de programma's vaststellen en zelf hun onderwijzers benoemen, alles natuurlijk volgens zekere vaste regels door de wet voorgeschreven.

De heer *De Pauw*, die eenigen tijd in beschikbaarheid met wachtgeld was gebleven, verkreeg in December 1885 zijn vroegere bediening terug. De vrije school van den heer *Everaert* werd in 1886 afgeschaft, en de onderwijzer werd tot gemeentelijke hulponderwijzer benoemd aan de school der Leeuwenplaats. Op 27 September 1887 werd *Juffrouw Vervoort*, ontslaggeefster, vervangen door *Joanna-Maria Cornelissen*, uit Arendonk, gediplomeerd te Herentals en de heer *Kestens*, gediplomeerde leerling uit de Normaalschool van

Mechelen, bekwam zijn benoeming tot hulponderwijzer den 2 October 1888.

Op 1 Januari 1890 was de toestand noegenog de volgende :

School n° 1 (centrum Leeuwenplien) 477 jongens ; *school n° 3* (Esschenbeek) 178 jongens ; *school n° 4* (Breedhout) 46 jongens. Totaal : 701 jongens. *School n° 2* (Meiboom) 468 meisjes ; *Aangenomen school* Esschenbeek 170 meisjes ; *Aangenomen school* Breedhout 39 meisjes. Totaal : 677 meisjes. *Alg. Totaal* 1378 ingeschreven leerlingen.

In de gemeenteschool van het Leeuwenplein waren toen werkzaam de heeren *Cantillon*, schoolhoofd, *Everaert*, *Vanhassel*, *Kestens*, *Andries* en *Haché*, hulponderwijzers.

Mevrouw *Cantillon-Baltus* werd bepaaldelijk tot schoolhoofd aangesteld in zitting van 31 Dec. 1891. Toen telde deze school (Meiboom) benevens de hoofdonderwijzeres, zes leerkrachten. In Esschenbeek waren werkzaam de heeren *Hannoset* en *Barry*. De heer *De Pauw* stond alleen voor Breedhout, doch kreeg welhaast een hulponderwijzer. Op 24 Sept. 1891 werden bepaaldelijk benoemd Juffrouw *Peremans* (uit Tollembeek) en *Louisa Van de Zande*. Het jaar daarop verschenen de heeren *Felix Devos* en *Lodewijk Dedobbeleer*, alsook de heeren *Van den Dungen* en *Vanderroost Emiel*.

In 1897 begon de bespreking van een ontwerp voor een nieuwe bewaarschool op den Postweg.

Verdere benoemingen waren die van den heer *Vossius* (1897), Mejuffer *Maria Mangelschots* en *Franz Van Baelen*.

De heer *Cantillon*, die zijn ontslag gaf werd door den heer *De Pauw* vervangen (December 1902), die te Breedhout zelf opgevolgd werd door den heer *De Dobbeleer*.

In den Zomer van 1904, begon het Stadsbestuur ernstig na te denken op de inrichting van een heelen nieuwen groep scholen op St Rochuskwartier. Verscheidene nieuwe benoemingen werden noodzakelijk. Aldus Mejuffer *Cantillon*, *Marguerite*, de heer *H. Portaels*, Juffrouw *Haustrate*, heden schoolbestuurster op St. Rochus. Later nog Juffrouw *Blommaert*, vandaag bestuurster op het Leeuwenplein, Mejuffer

Bruyhs, de heeren *Vanderstraeten* *Emiel*, thans hoofdonderwijzer in het Centrum.

Op het einde van 1906 was de toestand aldus :

School n° 1 : de heeren *De Pauw*, *Van Hassel*, *Kestens*, *Andries*, *Devos*, *Vossius*, *Van Baelen* en *De Keyser*.

School n° 2 : *Mevrouw Cantillon*, *Mevr. Andries-Cornelissen*, *Mej. Peremans*, die later schoolhoofd werd, *Mevrouw De Greef*, *Mevr. Langhendries-Mangelschots*, *Mevrouw Tousseint* en *Mej. Cantillon*.

School n° 3 (jongens St. Rochus) : de heeren *Haché* en *Smeets*.

School n° 4 (meisjes id.) : *Mejuffer L. Andries* en *Mej. Haustrate*.

School n° 5 (Esschenbeek) : Heeren *Barry*, *Vanderroost* en *Portaels*.

School n° 6 (Breedhout) : Heer *L. De Dobbeleer* en *Van den Dungen*.

In 1911 werd de inrichting eener bewaarschool op den *Wolvendries* in aanmerking genomen.

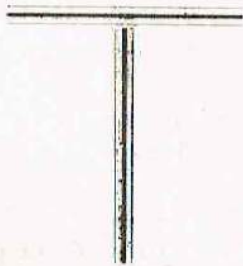
De oorlog van 1914-1918 was, op het gebied van onderwijs, een tijdstip van aarzeling. Gelukkiglijk was de leerplicht door de Belgische wet van 19 Mei 1914 ingevoerd, wat de kwade gevolgen van den oorlog in zekere mate kwam lenigen. Veel eenvoudige menschen dachten, inderdaad, dat de leerplicht een gevolg van de Duitse bezetting was en gehoorzaamden nauwgezet uit vrees. Men begrijpt licht dat het schoolverzuim in zulke nare tijden zeer veel ellende zou meêgebracht hebben voor de zedelijkheid der jonge scholieren, zonder te gewagen van de veel andere gevaren. De scholen werden Goddank ! tamelijk goed bijgewoond, dank zij het waakzame toezicht der schooloverheden en vooral de zorgen van het onderwijzend personeel.

Hier zullen wij deze beknopte studie stopzetten, vermits de naoorlogsche jaren nog niet tot de geschiedenis behooren en door talrijke thans levende menschen meêgemaakt zijn geworden. Zeggen wij enkel, dat de scholen van Halle volle voldoening geven in zoover zij goed ingericht zijn op stoffelijk

gebied en gehouden worden door bekwame en werkzame leerkrachten, die hun hoogst belangrijke taak in eere houden en hun plichten van volksopvoeders wel begrijpen en stipt naleven.

Kritiek is altijd mogelijk, doch vooral op het gebied der verkeerde opvattingen, die men er soms in deze verwarde tijden op na houdt, met het oog op de rol van de school. Elkeen vandaag is zeer begaan met schoolproblemen en al te vaak, helaas! aanzien de staatshoofden en de openbare besturen de school als een middel om hun politiek uit te werken. Die kritiek raakt veelal de onderwijzers niet, daar zij gewoonlijk maar de agenten zijn, die de richtingen der beroepspedagogen slaafs moeten volgen.

In de allerlaatste jaren werd een nieuw leerplan door het Staatsbestuur aanbevolen, waarvan de studie van het milieu door de actieve waarneming en diensvolgens door de vrije werkzaamheid en de opvoedende waarde van de spreektaal gansch de school beheerschen. Indien de werkelijke uitslagen beantwoorden aan de beloften welke de theorie ons op zoo mooie wijze voorschotelt, wat wij ook verhoppen, dan mag men verzekerd zijn, dat ons volksonderwijs den goeden weg zal ingeslagen zijn.

IV. Het Leengoed Woudenbroek

In Hallensia IV blz. 28-29 gaven wij een korte uiteenzetting van al wat op dit oogenblik bekend was over dit leengoed. Die schets bevat menige toelichtingen vol belang, omdat Woudenbroek steeds een der voornaamste, en gezien zijn ligging, het minst rurale der feodale bezittingen was. Wonder mag het heeten, dat toen nog geen enkel der Hallesche historici er ooit een woord over gerept had. In zijn 456 bladzijden gebruikt L. Everaert geen enkelen keer de benaming *Woudenbroek*.

Benevens al hetgeen wij in dat allereerste opstelletje over Woudenbroek schreven, kunnen wij vandaag, dank zij onze verdere opsporingen, nog al veel nieuws vertellen, meestal geput uit de oorspronkelijke documenten, die onze oudere geschiedschrijvers niet schijnen gekend te hebben.

Wij zegden reeds dat Woudenbroek een groote hoeve was, te vereenzelvigen met de doening voor eenige jaren bewoond door den heer *Karel Nerinckx*, vroeger burgemeester der stad, en gelegen buiten de Bergenpoort. De oorkonden onlangs door ons ontdekt komen onze zienswijze niet alleen staven, maar geven ons de verzekering dat wij wel heel juist hebben gezien.

De heerlijkheid moet oud zijn en wordt reeds vermeld in 1381. (1) Naar het register n° 119 der Kekenkamer (Brussel),

(1) Zie M.-J. Van den Weghe. Het oudste domaniaal Renteboek van Halle, blz. 9-12, enz.

De oudstbekende bezitster van Woudenbroek wordt vermeld in het Cartularium van Bergen in 1410 (blz. 170), nl. *Ivette dame de Ours, veuve de Messire Henry de Labiaul*. Toen besloeg Woudenbroek 31 bunder. *Th. De Raadt* spreekt er insgelijks van in *Sceaux armoriés* eerste deel.